

Юрій Древаль

доктор наук з державного управління
(Національний університет цивільного
захисту України, м. Харків)

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Принцип верховенства права у загальному розумінні – це панування права в суспільстві. Вказівка у даному разі на категорію «принцип» (від лат. *principium* – початки, засади, основа, першоджерело) свідчить про те, що верховенство права наділяється доктринальними засадами стосовно будь-якої сфери нормативно-правового регулювання.

Відтак не випадково до дослідження окресленої проблематики все частіше долучаються не лише теоретики права, але і фахівці з різних правознавчих галузей чи дисциплін. Наприклад, С. Максимов визначає верховенство права як ідеал, регулятивну ідею, яка охоплює певний тип взаємодії людини і влади й орієнтована на те, щоб влада була обмежена певними принципами, нормами та не виходила за визначені межі [1, с. 28]. Водночас, як слушно зазначає Р. Дворкін, «в основу верховенства права закладено парадокс. Цей ідеал вимагає визначеності і засуджує неоднозначність у праві. Утім водночас він сам значною мірою є невизначеним і неоднозначним» [2, с. 15].

Відтак очевидним є те, що принцип верховенства права не лише не ставить під сумнів необхідності чіткого та однозначного тлумачення правової норми, а навпаки – вимагає такої чіткості та однозначності. Як зазначається в Рішенні Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року (справа № 17-рп/2010), одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) [3].

Таке розуміння свідчить про неможливість ототожнення категорій «верховенство права» і «законність», адже інколи закон може бути й несправедливим, тобто таким, що суперечить основоположним конституційно-правовим засадам щодо непорушності прав і свобод громадян.

Основним орієнтиром у даному разі має вважатися зміст ст. 3 Конституції України, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і

гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. До цього додається і те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [4]. Наведене конституційне положення слушно вважається імперативом сучасного державного будівництва, а також суспільного та політико-правового розвитку.

Водночас очевидним є і те, що повноцінне розкриття змісту верховенства права вимагає застосування якихось додаткових регуляторів. За нашою оцінкою, якнайповніше для цього підходить категорія «справедливість» (чи, якщо у даному разі йдеться про соціум та його складові – «соціальна справедливість»). Дійсно, справедливість є фундаментальною соціальною цінністю, основою суспільної моралі та міжособистісних стосунків, наявність якої водночас вважається (чи має вважатися, з урахуванням особливостей дискусій з наведеної проблематики – Ю.Д.) основою забезпечення прав і свобод людини.

Зміст універсальної справедливості базується на ідеї рівності. Відтак і до принципів справедливості найперше відносяться: (1) кожна людина повинна мати рівні та однакові права у площині реалізації основних свобод, сумісних з правами та свободами інших людей; (2) допустимі нерівності у будь-яких сферах суспільних відносин мають бути влаштовані таким чином, щоб: (а) від них можна було б розумно очікувати переваг для всіх, і (б) доступ до посад та суспільних благ має бути відкритий усім. Зазначені підходи до розуміння сутності справедливості все частіше ув'язуються і з принципом верховенства права.

Наприклад, у публікації, яку підготовлено групою відділом з верховенства права Офісу з питань демократії та врядування (USAID) у серпні 2008 року, який входить до Агентства США з міжнародного розвитку, справедливість визначається в якості одного з основоположних критеріїв реалізації принципу верховенства права. Відповідно до змісту наведеного документу, і верховенство права «стосується принципу управління, згідно з яким усі особи, установи та організації, державні та приватні, включаючи саму державу, підзвітні законам, які публічно оприлюднені, і які однаково застосовуються та виносяться незалежними судовими рішеннями, і які відповідають міжнародним нормам і стандартам прав людини» [5, р. 6].

Не випадково зазначена категорія міститься і в правовій позиції Конституційного Суду України. Так, в рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року (справа № 15-рп/2004) вказується, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню (*абзаци другий,*

третьій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини) [6].

Непересічне значення має відводитися реалізації ідеї справедливості у сфері соціально-трудових відносин, до якої прямо чи побічно причетна переважна більшість населення у всіх країнах світу. Дійсно, якраз у такому контексті наповнюється конкретним змістом принцип рівності прав і можливостей. До того ж, як слушно зауважує О. Костюченко, «саме трудове законодавство не лише свідчить про рівень розвитку громади у тій чи іншій країні, а й розкриває рівень свободи і справедливості в суспільстві на певному етапі його розвитку» [7, с. 134].

Отже, принцип верховенства права, який слушно відноситься до основоположних засад сучасного праворозуміння, у кожному конкретному випадку має забезпечуватися чітким нормативно-правовим визначенням (що найперше виявляється у непорушності прав і свобод людини). За нашою ж оцінкою, повноцінне розкриття змісту верховенства права вимагає застосування якихось додаткових регуляторів. Очевидно, що якнайповніше для цього підходить категорія «справедливість». Зазначене положення стосовно справедливості як однієї з основ верховенства права набуває чіткого нормативного наповнення в окремих сферах правового регулювання, наприклад – у сфері соціально-трудових відносин.

1. Максимов С.І. Верховенство права: світоглядно-методологічні засади. *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія. 2016. № 4.С. 27-35.

2. Дворкін Р. Верховенство права [Пленарна доповідь Рональда Дворкіна на конференції «Верховенство права як практичний концепт» під егідою Венеціанської Комісії (2 березня 2012 р.)]. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 15-23.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>

4. Guide to Rule of Law Country Analysis: The Rule of Law Strategic Framework. USAID's Office of Democracy and Governance / Updated January 2010. URL : https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADT593.pdf

5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

7. Костюченко О. Справедливість умов праці як базова основа для реформування трудового законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 134-139.